

УДК 502.33 : 631.15

*О.І. ШКУРАТОВ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу економіки природокористування в агросфері
Інститут агроекології і природокористування НААН*

Страховання екологічних ризиків сільськогосподарської діяльності в системі забезпечення екологічної безпеки

Постановка проблеми. Екологічна складова в сільськогосподарському виробництві на нинішній час є важливим аспектом, що відображає закономірності розвитку організаційно-управлінської структури в площині мінімізації негативного впливу на агроєкоєкономічної оцінки сучасних підходів до аграрного природогосподарювання є принцип забезпечення екологічної безпеки. При цьому методи господарювання повинні зводити до мінімуму негативні впливи сільськогосподарського виробництва та сприяти відтворенню природного потенціалу агроєкоєкономічної системи.

Проте відсутність комплексного підходу до формування інституціонального середовища процесу екологізації знижує ефективність застосування того чи іншого інструменту в загальній системі забезпечення екологічної безпеки аграрного виробництва. Тому дуже важливим є удосконалення механізму, який забезпечує екологічну безпеку в аграрному секторі, в тому числі, розробка інструментів і методів регулювання екологічних ризиків. Одним із сучасних методів попередження й покриття екологічних ризиків, що поєднує в собі як відшкодування збитку, так і здійснення превентивних заходів, є їхнє страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні питання прояву

екологічних загроз та практичне опрацювання інструментарію страхування екологічних ризиків достатньо висвітлені в науковій літературі. Зокрема значний внесок в їх вирішення зробили такі вчені, як О.Ф. Балацький [1], Л.М. Грановська, Р.А. Кисельова [2], І.А. Сааджан [4], О.І. Фурдичко [5], С.К. Харічков [4], Є.В. Хлобистов [7] й ін. У роботах цих науковців досліджено сутність поняття «екологічний ризик», основні загрози екологічній безпеці, принципи її забезпечення та ряд інших важливих теоретико-методологічних положень. Водночас багатоплановість, складність і недостатність вивчення проблем страхування екологічних ризиків в аграрному секторі економіки, наявність ряду дискусійних питань у цій сфері потребують подальших наукових досліджень.

Мета статті – теоретико-методичне обґрунтування та визначення ролі страхування екологічних ризиків сільськогосподарської діяльності в системі забезпечення екологічної безпеки.

Виклад основних результатів дослідження. Забезпечення охорони навколишнього природного середовища в сільському господарстві є необхідним елементом державної політики, оскільки найінтенсивніше забруднення довкілля, як й інший негативний вплив на нього, відбувається саме в процесі господарської діяльності, шкоду від якої необхідно мінімізувати. Для розв'язання головних завдань забезпечення

© О.І. Шкуратов, 2016

екологічної безпеки в аграрному секторі необхідний аналіз зв'язків таких характеристик, як загрози. Система реальних і потенційних загроз не є постійною й вони можуть з'являтися та зникати, наростати й зменшуватися, при цьому змінюватиметься їхня значущість для екологічної безпеки.

Під загрозою екологічній безпеці розуміють такі зміни у зовнішньому і внутрішньому середовищі агроєкосистем, які призводять до негативних змін у них. Існуючі стратегії щодо забезпечення екологічної безпеки спрямовані на усунення існуючих загроз, запобігання можливим загрозам, відшкодування нанесеного збитку. Загалом екологічні загрози – це прогнозовані наслідки або потенційні сценарії розвитку подій катастрофічного характеру, які зумовлені негативними змінами стану навколишнього природного середовища й становлять загрозу суспільству.

Екологічна небезпека може виникнути внаслідок екологічних правопорушень і злочинів. Розрізняють зовнішні та внутрішні екологічні загрози по відношенню до певної агроєкосистеми, а також їх можна визначити за ступенем актуальності з урахуванням чинника часу – актуальні чи потенційні. Актуальні загрози – це сценарії негативних подій, які можуть відбуватися найближчим часом і вимагають негайного прийняття рішень. Потенційним загрозам відповідає більший період часу й потрібна розробка, як правило, стратегічних управлінських рішень [1, с. 127]. Виділяють кілька рівнів екологічної небезпеки: глобальний, національний (державний), регіональний, локальний.

Загроза виснаження природних ресурсів і погіршення екологічної ситуації в аграрному секторі економіки має тенденцію до розширення через впровадження переважно інтенсивних технологій сільськогосподарського виробництва, нерозвиненість інституціональної основи природоохоронних заходів, відсутність або обмежене використання природозберігаючих технологій, низьку екологічну культуру. Тому основним завданням у даній ситуації для забезпечення екологічної безпеки є визначення прийнят-

них рівнів небезпеки й обмеження дії детермінованих і випадкових факторів, що викликають появу загроз. За умови використання як критерій шкоди здоров'ю людини та агроєкосистемам, можна стверджувати, що найгострішими екологічними проблемами в аграрній сфері є [8]:

деградація й забруднення земельних ресурсів важкими металами, їх засмічення, а також зниження природної родючості ґрунтів;

низька якість питної води та забруднення водних ресурсів унаслідок екологічно неогрунтованої сільськогосподарської діяльності;

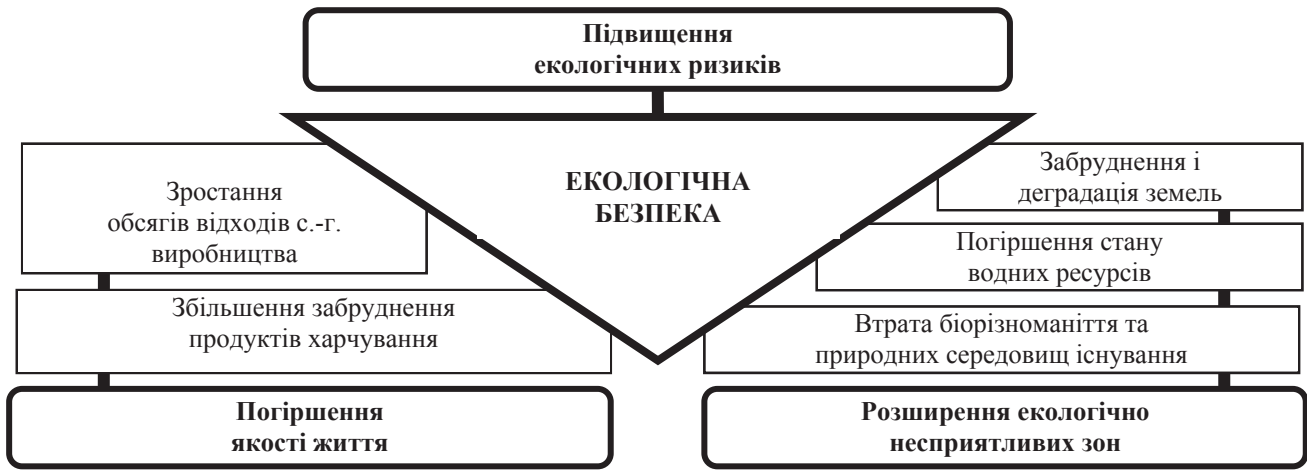
втрата біорізноманіття й природних середовищ існування, деградація цінних наземних і водних екосистем, втрата лісових захисних насаджень, що викликають великі економічні та соціальні збитки;

збільшення ризику екологічних катастроф і надзвичайних екологічних ситуацій через руйнування державної інфраструктури та незадовільне утримання складів і сховищ пестицидів й інших небезпечних відходів агропромислового комплексу.

Наведемо основні форми прояву загроз екологічної безпеки в аграрному секторі економіки, що виникають унаслідок впливів на агроєкосистеми та навколишнє природне середовище загалом (рис. 1).

Серйозну загрозу для довкілля представляють порушення оптимальних норм внесення мінеральних добрив, засобів захисту рослин, а також накопичення небезпечних відходів і обмеженість фінансових ресурсів аграрних підприємств, неспроможних забезпечити безпечне управління цими відходами.

Слід зауважити, що в дефініції внутрішніх екологічних загроз не варто обмежуватися фіксацією чинників та умов, що відображають погіршення стану агроєкосистем. Необхідно звернути увагу також на економічні загрози, які часто мають значення безпосередньо екологічних загроз. Це пов'язано не стільки з тим, що фінансово-економічна криза звужує можливості попередження екологічних загроз, а й із тим, що макроекономічна політика щодо відображення безпосередньо економічних загроз може сприяти також екологічній стабілізації.

Рис. 1. Основні форми прояву загроз екологічної безпеки в аграрному секторі економіки

Джерело: Адаптовано автором за [3, с. 128].

Із метою об'єктивної оцінки, порівняння, аналізу, управління впливом екологічних загроз активно розвивається методологія ризиків. Ризик впливу забруднювача того чи іншого виду визначається як імовірність виникнення шкідливого ефекту в результаті цього впливу. Таким чином, екологічний ризик сільськогосподарської діяльності – ймовірність виникнення негативних змін в агроєкосистемі, або віддалених несприятливих ефектів цих змін, що виникають унаслідок екодеструктивного впливу господарської діяльності в сільському господарстві.

Одним із суттєвих недоліків вітчизняної практики забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі економіки є те, що велика частина фінансових потоків спрямовується в основному на відшкодування збитку, який виник унаслідок прояву екологічних ризиків. При цьому, як показує зарубіжний досвід, ефективнішим є фінансування системи превентивних заходів поряд із відшкодуванням заподіяної шкоди. Наявність низки екологічних ризиків у сфері аграрного виробництва зумовлює необхідність використання сучасних фінансових інструментів мінімізації та нейтралізації їхньої дії на агроєкосистемі.

Дієвішим ринковим фінансовим інструментом у сфері забезпечення екологічної безпеки є екологічне страхування, фонд якого уможливує фінансувати заходи не тільки щодо запобігання й ліквідації екологічних наслідків, але і компенсувати непередбачений збиток, нанесений навколишньому природному середовищу. Застосування еко-

логічного страхування розв'язує дві основні проблеми й дає змогу збалансувати інтереси виробника та суспільства: 1) збільшує фінансову стійкість підприємства в разі настання екологічної небезпеки і нанесення екологічного збитку; 2) сприяє зниженню можливості настання несприятливої події й знижує наслідки шкоди, заподіяної агровиробником довкіллю та біорізноманіттю.

За визначенням Л.А. Харнахоевої, страхування екологічних ризиків – це сукупність економічних відносин, що виникають на основі перерозподілу фінансових ресурсів із приводу формування страхового фонду і його використання для відшкодування збитків, завданих економічним суб'єктам у результаті непередбачених несприятливих подій, зумовлених впливом господарської чи іншої діяльності цих суб'єктів, а так само надзвичайними ситуаціями природного та техногенного характеру [6].

Специфікою страхування екологічних ризиків у сучасних умовах є формування попиту і пропозиції, що відбувається здебільшого за рахунок інструментів державного впливу. Так, розвиток страхування екологічних ризиків почався саме після прийняття нормативних актів у сфері охорони навколишнього природного середовища, що посилюють заходи відповідальності за його забруднення у вигляді відшкодування екологічного збитку. Одним із вагомих кроків у напрямі удосконалення економічних механізмів розвитку екологічного страхування була директива Європейського парламенту й Ради Європи «Про екологічну відповідаль-

ність щодо запобігання і ліквідації шкоди навколишньому середовищу» (2004) [9]. Важливим принципом даної Директиви є запобігання потенційним збиткам за допомогою системи превентивних заходів.

Сутність страхування екологічних ризиків проявляється через дві основні функції: ризикову та відтворювальну. Ризикова функція полягає в перерозподілі страхового фонду, створеного в розпорядженні страхових компаній (об'єднань страховиків) при реалізації екологічних ризиків. При відтворювальній функції забезпечується захист майнових інтересів юридичних і фізичних осіб, а також держави компенсацією завданої майнової шкоди та виплатою збитків у разі заподіяння шкоди життю постраждалих фізичних осіб [6, с. 47].

Основні завдання страхування екологічних ризиків сільськогосподарської діяльності спрямовані на розробку напрямів підвищення екологічної безпеки в аграрному секторі економіки, що передбачає: вдосконалення законодавства у сфері страхування екологічних ризиків; стимулювання інноваційної діяльності в агросфері; налагодження міжнародних відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища; розвиток страхового ринку в цілому.

Відшкодування шкоди, завданої довкіллю в результаті сільськогосподарської діяльності (грунт, вода, повітря, флора, фауна), відбувається фінансуванням витрат на заходи з ліквідації наслідків і з відновлення агроєко-систем. Як приклади відновлювальних заходів можна навести такі: рекультивация земель, очищення водойм, розведення птахів, риби, тварин, заліснення тощо. Загальна економічна ефективність від проведення заходів екологічного страхування складається з ефективності компенсаційних та превентивних заходів, що проводяться в рамках запропонованої системи екологічного страхування. Компенсаційні заходи здійснюються лише в разі настання страхової події, превентивні заходи реалізуються в будь-якому випадку. До природоохоронних заходів у рамках страхування екологічних ризиків можуть належати будь-які заходи, які підприємства зазвичай відносять до природоо-

хоронних [2; 5; 6; 7; 10]. У межах системи екологічного страхування змінюється їх набір і спрямованість за рахунок зміни джерела фінансування та появи додаткових коштів із фонду екологічного страхування.

При всіх перевагах страхування екологічних ризиків у процесі сільськогосподарської діяльності як інструменту фінансово-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки, достатнього поширення в аграрному секторі економіки України воно ще не набуло. На наш погляд, причиною цього є:

- низька платоспроможність сільськогосподарських товаровиробників;

- страхування екологічних ризиків характеризується можливістю заподіяння великих збитків, компенсація яких можлива лише за наявності істотних активів страховиків;

- страхування екологічних ризиків повинно ґрунтуватися на достовірній екологічній статистиці.

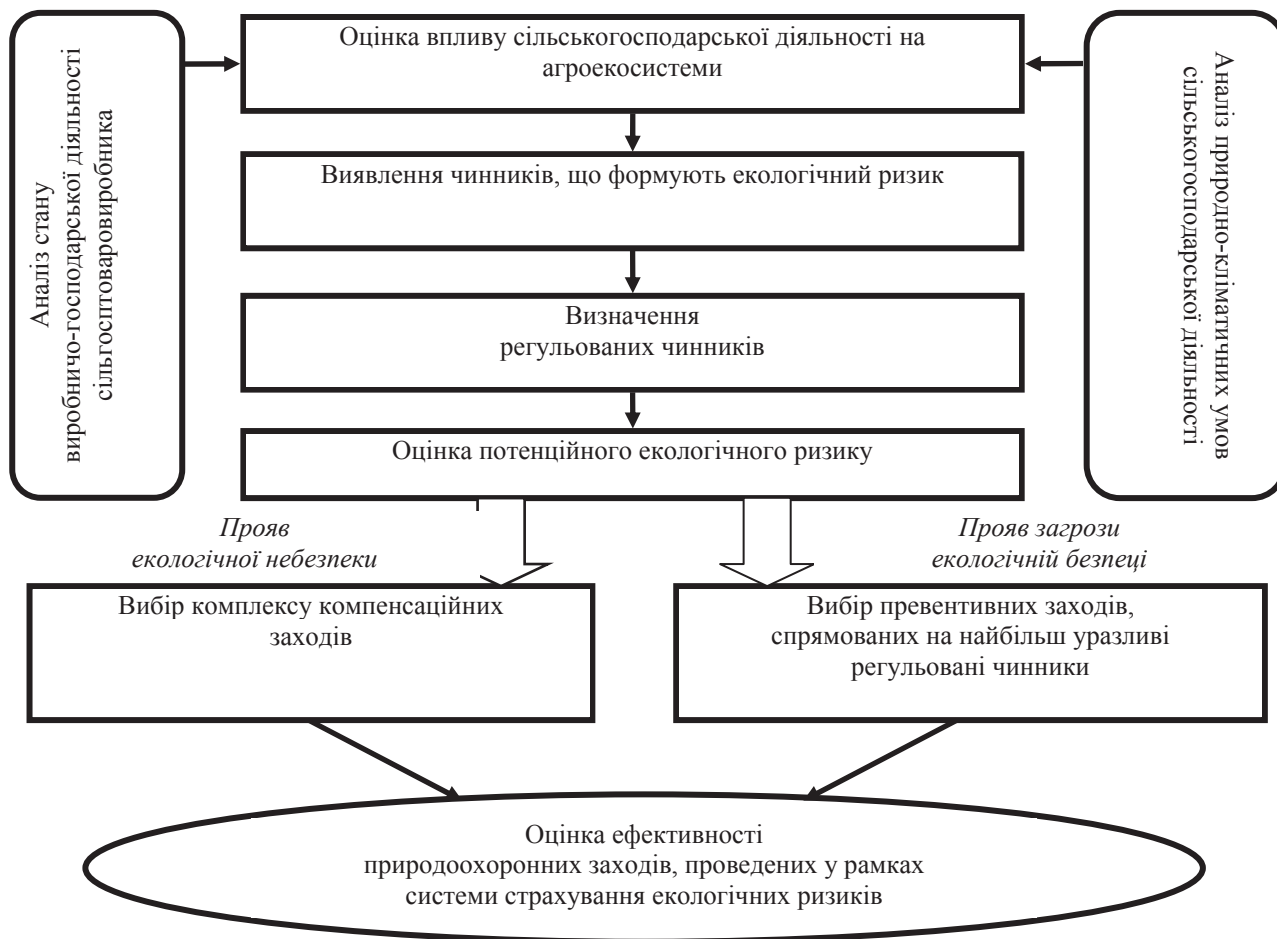
Для вдосконалення методичних основ страхування екологічних ризиків в аграрному секторі економіки, з урахуванням найоптимальнішого розподілу коштів на заходи компенсаційного й превентивного характеру, запропоновано алгоритм еколого-економічного обґрунтування природоохоронних заходів, що проводяться за рахунок системи екологічного страхування (рис. 2).

Однією з визначальних цілей страхування екологічних ризиків є захист фінансових інтересів сільськогосподарських товаровиробників, які постраждали в результаті реалізації екологічних ризиків, відшкодуванням (попередженням) збитків, завданих агроєко-системі. З метою реалізації вказаної мети система страхування екологічних ризиків в агросфері має виконувати низку завдань:

- виявлення потенційних джерел екологічних ризиків у результаті сільськогосподарської діяльності;

- оцінка ймовірності реалізації екологічних ризиків;

- розрахунок потенційного екологічного збитку (середньої очікуваної величини, максимально допустимого розміру для господарюючого суб'єкта) [11];

Рис. 2. Алгоритм еколого-економічного обґрунтування природоохоронних заходів у рамках страхування екологічних ризиків

Джерело: Розроблено автором.

компенсація збитку, завданого в результаті дії природного і техногенного характеру, а також шкоди від забруднення суб'єктами сільськогосподарської діяльності;

формування системи запобіжних заходів, а також стимулювання учасників страхових відносин із метою проведення превентивних заходів [2; 10];

фінансування природоохоронної діяльності.

Висновки. Визначено, що екологічні загрози та ризики, які виникають у процесі сільськогосподарської діяльності, займають значні позиції в системі чинників екологічної безпеки в аграрному секторі економіки. Як новий методологічний базис розвитку системи екологічного страхування запропо-

новано концепцію багатофункціональності страхування екологічних ризиків, визначальною метою якого є захист фінансових інтересів сільськогосподарських товаровиробників, що постраждали в результаті реалізації екологічних ризиків, відшкодуванням (попередженням) збитків, завданих агроєкосистемі. Загалом запропоновані рекомендації щодо розвитку страхування екологічних ризиків сільськогосподарської діяльності, в тому числі алгоритм еколого-економічного обґрунтування природоохоронних заходів у процесі страхування, дають змогу знизити негативні впливи на агроєкосистеми й забезпечити еколого-економічну стійкість сільськогосподарського товаровиробника.

Список використаних джерел

1. Балацкий О.Ф. Антология экономики чистой среды: [моногр.] / О.Ф. Балацкий. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2007. – 272 с.
2. Грановська Л.М. Екологічне страхування ризиків водогосподарської діяльності на меліорованих землях: [монографія] / Л.М. Грановська, Р.А. Кисельова. – Херсон: Грінь, 2012. – 252 с.

3. *Rossinskaja M.V.* Sushhnost' jekologo-jekonomicheskoy bezopasnosti i problemy ee obespechenija / M.V. Rossinskaja, A.V. Gvozdikova // *Sovremennoe sostojanie i perspektivy razvitija jekonomiki regionov Rossii: Sb. nauch. tr. / Stavrop. GAU: Izd-vo «AGRUS»*, 2003. – 368 s. – S. 126–128.
4. *Сааджан И.А.* Экологическое страхование в системе механизмов регулирования обращения с отходами / И.А. Сааджан, С.К. Харичков // *Економіка природокористування і охорони довкілля*. – К.: РВПС України НАН України, 2000. – С.119–120.
5. *Фурдичко О.* Сталый розвиток аграрного сектору економіки на засадах раціонального природокористування / О. Фурдичко // *Економіст*. – 2011. – № 10. – С. 6–8.
6. *Harnahoeva L.A.* Osnovnye napravlenija razvitija strahovanija jekologicheskikh riskov v Rossii / L.A. Harnahoeva // *Izvestija Irkutskoj gosudarstvennoj jekonomicheskoi akademii*. – 2009. – № 4 (66). – S. 46–49.
7. *Хлобистов Є.* Економіка екологічної безпеки: теорія, методологія, бюджетне забезпечення / Є. Хлобистов // *Економіст*. – 2010. – № 12. – С. 57–59.
8. *Шкуратов О.І.* Основні елементи гарантування продовольчої та екологічної безпеки України / О.І. Шкуратов // *Економіка природокористування і охорона навколишнього середовища: [зб. наук. пр.]*. – К.: ДУ ІСПСР НАНУ, 2013. – С. 160–165.
9. Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage II Official Journal of the European Union 30.04.2004.
10. *Freeman, P.K. and Kunreuther, H.C.* (1997), *Managing environmental risk through insurance*, Boston [etc.]: Kluwer, p. 45-46.
11. *Kunreuther, H.C.* (2001), *Mitigation and Financial Risk Management for Natural Hazards*, The Geneva Papers on Risk and Insurance, Vol. 26, n.2, p. 276-295.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2016 р.

*

УДК 658: 005.93

*О.В. ДУДНИК, старший викладач
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка*

Інвестиційні стратегії підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств

Постановка проблеми. В умовах, що склалися в сучасному економічному просторі нашої держави, забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств як гаранта продовольчої безпеки стає одним із першочергових заходів у короткостроковій та стратегічній перспективі.

Інструментом реалізації стратегічних цілей підприємства, запорукою його інноваційного розвитку і конкурентоспроможності є інвестиційна діяльність. Інвестиціям у системі відтворення належить головна роль у частині відновлення та збільшення виробничих ресурсів, а отже, і забезпеченні економічного зростання.

Відтак, стратегічне управління формуванням ресурсного потенціалу аграрних підприємств має включати обґрунтування стратегічного набору ресурсних й інвестиційних стратегій, вибір яких залежатиме від загального вектора руху підприємства з урахуванням системи інвестиційних механізмів формування ресурсного потенціалу підприємств та факторів, що впливатимуть на даний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стратегічного управління інвестиційною діяльністю аграрних підприємств, що спрямована на забезпечення їх конкурентоспроможності, розглядали у своїх наукових працях В.Г. Андрійчук [1], І.А. Бланк [2], О.Д. Витвицька [3], О.М. Вишневська [4], О.Є. Гудзь [17],

---

© О.В. Дудник, 2016